

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК

<https://doi.org/>

orcid.org/0000-

Лариса Мандрищук

МАНДРИЩУК Лариса Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії та історії культури Львівського Національного університету імені Івана Франка. Сфера наукових інтересів – філософія екзистенції, екзистенціалізм, філософія Карла Ясперса, етика, філософія культури.

У ПОШУКАХ НОВОГО ГУМАНІЗМУ. КАРЛ ЯСПЕРС І СУЧАСНІСТЬ

Після негативного досвіду подій Двох світових воєн у першій половині 20 ст. виникає критика класичного гуманізму, а також питання про пошук нового гуманізму. Поряд з іншими екзистенційними філософами такими, як Сартр і Гайдеггер, цієї теми торкнувся також й Ясперс. У статті розглядається Ясперсове розуміння прийдешнього гуманізму, а також доводиться думка про те, що його бачення майбутнього гуманізму є важливим для сьогодення, оскільки воно ґрунтується на практичних порадах, як потрібно жити людині в конкретних умовах, у яких вона перебуває й сьогодні.

Ключові слова: Карл Ясперс, філософія екзистенції, класичний гуманізм, прийдешній гуманізм, сучасність.

Вступ. Незважаючи на те, що ідея гуманізму має довгу історію – більше, як дві тисячі років – найбільша цікавість до неї, все ж, спостерігається у 20 та 21 ст. І це має свої причини. У період Ренесансу та Просвітництва, коли закріплюється ідея гуманізму як зразку образу досконалої людини, до якої у своєму житті та розвитку мала б прагнути кожна людина у суспільстві, формується класичний підхід до пояснення гуманізму, який на початку 20 ст. був підданий певній критиці та кореляції. Підґрунтям для критики служила ідеалістична думка про те, що кожна людина може досягнути такого ідеалу людини шляхом поступового вдосконалення через освіту та виховання, безмежно розвиваючи у собі всі найкращі здатності. Проте, якщо в цей період найчастіше ставилося питання про те, як досягнути такого ідеалу люди-

© Л. А. Мандрищук, 2017

ни і розвинути у собі всі найкращі задатки, то, одночасно, настільки ж мало ставилося інше запитання: чи той досягнутий ідеал гуманної людини зберігається назавжди, як наслідок вже досягнутого результату, чи з часом він може також втрачатися? На відміну від Ренесансу та Просвітництва, для 20 ст. було актуальним саме друге питання. Поштовх до зміни постановки питання спричинили Перша та Друга світові війни, завдяки яким сильно підкосилося ідеалістичне уявлення про поступове вдосконалення людини і її вже високий рівень гуманізму. Події цих воєн – масові вбивства, насильство, переслідування, звинувачення у не скоєному, тортури, депортації, тощо – показали, що досягнутий рівень гуманності людини не є стабільний і він може сильно змінюватися в одну чи протилежну сторону під впливом умов, у які потрапляє людина. Саме із цих причин в цей період багато мислителів із різних сфер так активно звернули свою увагу на проблему нового гуманізму і його класичне пояснення, в якому виявили підводні камені.

Одними із перших у філософії 20 ст., хто намагалися заново подивитися на феномен гуманізму і його пояснити, виходячи із пережитого досвіду Двох світових воєн, були Жан-Поль Сартр, Мартін Гайдеггер і Карл Ясперс. Всі вони належали до екзистенційної традиції філософування і в першій чверті цього ж століття були вже добре відомими філософами у світі, а тому їх ідеї мали неабияку вагу у суспільстві. Першим із тріади цих філософів, хто звернувся до проблеми гуманізму, був Сартр: він прочитав лекцію в 1945 році, яка склала основу невеличкої праці «Екзистенціалізм є гуманізм» (1946). Метою цієї роботи була не так сама критика класичного розуміння гуманізму, як Сартр прагнув захистити екзистенціалізм від звинувачень, що цей напрям, нібито, звертає особливу увагу на погану сторону людини, через що його представників почали називати “натуралістами”¹. Саме на подолання такого звинувачення було спрямоване Сартрове обґрунтування екзистенціалізму як гуманізму, де він, дотримуючись думки про те, що існування людини передусь її сутності, визначає екзистенціалістичний гуманізм як творення людиною самої себе.

Після Сартра питанням про гуманізм зацікавився й Гайдеггер у своїй невеличкій роботі «Лист про гуманізм» (1947), яка була першою

---

1. Звинувачення, в основному, линули з боку комуністів та християн, на що Сартр у своїй праці «Екзистенціалізм є гуманізм» зазначив: «На всі ці звинувачення я постараюся тут відповісти; саме тому я і дав заголовок цій невеликій роботі «Екзистенціалізм є гуманізм». Багатьох, мабуть, здивує, що тут говорить про гуманізм. Ми спробуємо показати, у якому значенні ми це розуміємо. У будь-якому випадку ми можемо сказати із самого початку, що ми під екзистенціалізмом розуміємо вчення, яке робить можливим людське життя і в інший спосіб пояснює, що кожна істина та дія передбачає деяке оточення і людину» [1, с. 8].

його працею після Нюрнберзького процесу. Тема гуманізму була вибрана Гайдеггером не випадково, а лише як відповідь на лист Жана Бофре, молодого французького філософа. Бофре, прочитавши Сартрову роботу «Екзистенціалізм є гуманізм» і критично сприйнявши його екзистенціалістичне бачення гуманізму, написав Гайдеггеру листа із питанням про те, як можна повернути якийсь смисл слову “гуманізм” [2, с. 315]. Відповідь Гайдеггер намагався дати у «Листі про гуманізм», а також, на противагу до класичного підходу пояснення гуманізму, показати своє розуміння цього феномену з онтологічної перспективи, а саме – як погляд на людськість людини (чи її сутність) із її відношення до буття [2, с. 343].

Як Сартрове, так і Гайдеггерове пояснення гуманізму в той час викликали чималі дискусії, оскільки вони чітко відрізнялися від класичного підходу. Це в свою чергу підштовхнуло й іншого відомого екзистенційного філософа – Карла Ясперса – до піднятої теми про гуманізм. У доповіді «Про умови і можливості нового гуманізму», з якою Ясперс вперше виступив у 1949 році в Женеві на міжнародній зустрічі і яка згодом була оформлена у статтю, він поставив питання про можливість нового гуманізму, або, як його називає сам Ясперс, прийдешнього гуманізму (*das kommende Humanismus*).

Незважаючи на те, що ці три філософи належать до однієї екзистенційної філософської традиції і що їх роботи про гуманізм були написані одна за одною, вони також, у певній мірі, були написані й як реакція одна на одну: Гайдеггер критично відреагував на Сартрове бачення феномена гуманізму, а Ясперс дещо критично оцінив їх обох щодо цього питання². Так, наприклад, Райнер Віль, щодо Ясперсової статті про гуманізм зауважує: «П’ятдесят років назад – отже, пів століття тому – в Німеччині з коротким проміжком одна за одною з’явилися дві найпомітніші публікації щодо кризи гуманізму, пізніша з яких, хоча лише опосередковано, але, все ж таки, без сумніву, відноситься критично до попередньої. Ці публікації належали обом німецькомовним філософським мислителям, які зараховуються до найзначніших відтепер вже минулого 20 ст.: перший з цих творів, знаменитий “Лист про гуманізм” Мартіна Гайдеггера, 1946 року; другий твір – стаття з назвою “Про умови та мож-

2. Окрім певних критичних натяків про Гайдеггерове поняття гуманізму у своїй роботі про гуманізм, Ясперс щодо цього критично висловився й в своїх нотатках про цього філософа: «Те, що робив Г.[айдеггер], були “нелюдські” форми філософії, які людина у її свободі, її відповідальності, її самобутті пройшла втраченою, на користь екзистенціальній апаратурі функцій, чії форми внаслідок онтологізації, об’єктивізації є навіть не форми, а порожнє душиння. ... Ця дикість проти гуманізму (як *das Humane*, так і *die Humanität*) проти “культури”, проти “освіти” – (Ност: чую слово культура, знімаю з запобіжника свій пістолет) це ствердження варварства» [3, S. 188–189].

ливості нового гуманізму» Карла Ясперса, 1949 року» [4, с. 584]. Діалогічність між цими текстами простежується, як вдало підмітив Крістіан Айнзідель, також й в тому, що у своїй роботі про гуманізм Ясперс, подібно Сартру та Гайдеггеру, коротко викладає основні ідеї свого філософування [5, с. 3]. Проте Ясперсова робота про гуманізм з певних причин не викликала такого ажіотажу в академічному середовищі та прихильності широкого кола читачів, як праці його колег-філософів. Можливо, це було зумовлено відсутністю гострої критики класичного гуманізму, різних висловлювань щодо цього, а також й тим, що постать Ясперса, на відміну від Сартра і Гайдеггера, не була пов'язана із скандальними моментами. Це відбилося й в історико-філософських дослідженнях: коли йдеться про поняття гуманізму в екзистенційній філософській традиції, то, у порівнянні з двома іншими філософами, про Ясперса і його роботу «Про умови і можливості нового гуманізму» згадують доволі рідко³. В Україні ця ситуація виглядає набагато загостренішою, оскільки досліджень про Ясперсове поняття гуманізму практично немає, що було спричинено, у першу чергу, відсутністю перекладів цієї роботи. Це й зумовлює актуальність статті, а також її мету – дослідити Ясперсове поняття гуманізму, його бачення прийдешнього гуманізму і показати актуальність його підходу для сучасності.

Ясперсове поняття гуманізму і три його основних питання щодо цього. Основним мотивом для написання Ясперсом роботи про гуманізм була, все ж, кризова післявоєнна ситуація, у якій перебувало тоді суспільство, а не його колеги-філософи, які раніше за нього підняли питання про гуманізм, чим привернули ще більшу увагу до своїх ідей. Цю кризову ситуацію Ясперс називає нігілістичною і виникає вона ще задовго до цього, але у повоєнний час 20 ст. вона сягає свого найвищого піку. Про ту ситуацію Ясперс пише: «Людина виглядає так, ніби вона іде в ніщо. Вона схоплює ніщо у відчаї або в тріумфі знищення. З часів Ніцше стає дедалі голосніше: Бог є мертвий» [8, с. 266]. Цей нігілізм, за Ясперсом, можна спостерігати в існуванні людини того часу, яке, за його словами, перетворилося на масове існування: людина розчинилася в натовпі і губилася в типах, які нав'язувалися їй через пропаганду та кіно. А втративши свою індивідуальність у масі, людина часто своє відчуття повноцінності відновлювала також лише серед маси, що ще більше загострювало ситуацію. Адже у натовпі людина ставала відкритою до фанатизму, вона швидко підпадала під будь-який негативний вплив і нею можна було легко маніпулювати.

---

3. Поняття гуманізму у Ясперсовій філософії досліджували: К. Айнзідель [5], С. Мьобус [6] (однак дана дослідниця не зверталася до Ясперсової роботи «Про умови і можливості нового гуманізму»), К. Торнхіл (про політичний гуманізм) [7].

Вихід із тієї нігілістичної та кризової ситуації, у якій перебувала тоді людина і, найголовніше, щоб вона не потрапила у майбутньому в подібну, Ясперс вбачав у формуванні нового гуманізму або, як він його ще називав, прийдешнього гуманізму. Саме нові завдання перед прийдешнім гуманізмом, які були б відмінними від завдань класичного гуманізму, мали б, на думку Ясперса, сприяти подоланню нігілізму, який в повсякденний час 20 ст. досягнув своєї найвищої точки, і віднайденню смислів існування людини в тих умовах, в яких вона перебувала в той час. Міркуючи про прийдешній гуманізм, Ясперс зазначав: «Ми шукаємо наш прийдешній гуманізм із турботи про самих себе, про сучасну людину» [8, с. 265]. Тобто у пошуку прийдешнього гуманізму Ясперса не цікавив образ досконалої людини, який є основним і кінцевим завданням класичного гуманізму, і образ якої людина повинна була прагнути досягнути в своєму існуванні, а його турбувала “сучасна людина” і питання про те, що для неї може зробити новий гуманізм вже сьогодні. Для того, щоб дати відповідь про прийдешній гуманізм, Ясперс піднімає три питання, які поетапно мали б розкрити суть поставленого ним завдання:

- що таке є людина?
- у яких умовах перебуває сьогодні людина?
- який шлях гуманізму?

Перше питання: що таке людина?

Ставлячи дане питання, Ясперс не прагнув говорити про якийсь загальний образ людини, про що, здавалося б, і мала йти мова, коли йдеться про гуманізм, а прагнув підняти проблему пояснення сутності людини через її можливості. Оскільки будь-який образ людини її обмежує, то Ясперс воліє говорити про можливості людини, які проявляють її завжди по-іншому і які беруть свій початок із свободи. Людина, за Ясперсом, не може розглядатися лише як предмет, який можна до кінця пізнати, бо завдяки своїм можливостям, вона завжди виявляє у собі щось нове, про що вона сама до того часу не знала. Для Ясперса людина, з одного боку, існує як продукт природи і підпадає під детермінізм природного процесу як і все інше суще, а тому її можна розглядати як предмет дослідження, але з іншого боку, людина є й дещо більше і вона не може пояснюватися лише як предмет, який можна до кінця пізнати. З цього приводу Ясперс зазначає: «Якщо я розглядаю людину тільки як предметно-пізнавану природу, то я відмовляюсь від гуманізму на користь гомінізму⁴. Я бачу її тільки як природню родову

4. Термін гомінізм (*Hominismus*) ввів Вільгельм Віндельбанд на противагу до гуманізму (*Humanismus*) для означення прагматизму, який підпав під вплив Спенсерової еволюційної теорії, яка ґрунтується на відмиранні непридатних та виживанні придатних функцій у суспільному житті й утвердженні того, що служить для покращення практичного життя людини [див. 9, с. 208].

сутність. Всі окремі є тільки нескінченно багато, самі по собі байдужі екземпляри цього роду. Але я розглядаю її в її свободі, тому я розглядаю її в її гідності. Кожний окремий і я сам є незамінними, спільно стоїмо під високими вимогами» [8, с. 268].

Те, що людина відрізняється від будь-якого іншого суцього через свої здатності та можливості, виходить із свободи людини, якою, за Ясперсом, людина володіє завдяки трансценденції – Богу, який має різні прояви (Ягве, Отець, Будда, Аллах, тощо) і який створив людину. Володіючи свободою, людина може вибирати і в такий спосіб змінювати себе, відкриваючи у собі все нові можливості. Щодо цього Ясперс зазначає: «Людина є незавершена і така, що не завершується, та завжди ще відкрита в майбутнє. Нема тотальної людини, і її ніколи не дається» [8, с. 271]. Тобто жодний загальний образ людини не відповідає дійсності, ким є людина і ким має стати. Більше того, цей загальний образ обмежуватиме її тільки тими можливостями, які вона вже представила і не враховуватиме, що людина перебуває у постійному процесі самовідкриття своїх можливостей. В цьому власне й проявляється Ясперсова критика класичного гуманізму, який й ґрунтується на чіткому образі досконалої людини. Адже будь-який образ людини може не відповідати дійсності або містити хибне уявлення про людину. Підтвердженням цьому є приклад про образ ідеальної людини, який в різні періоди її існування був відмінним.

Оскільки Ясперс був релігійним мислителем, то розглядав людину як не самодостатню, хоч вона й володіє свободою, а як таку, котра існує завдяки трансценденції. Тому вважав, що людина не може бути собі самоціллю через кінцевий визначений образ досконалої людини. Наполягаючи на тому, що людина створена трансценденцією, Ясперс відстоював думку про те, що в своєму існуванні і розвитку людина повинна спрямовуватися на трансценденцію, а не на загальний надуманий образ людини, бо саме в такий спрямованості людина зможе відкривати всі свої найкращі можливості, які їй самій можуть бути невідомими.

Питання друге: в яких умовах перебуває сьогодні людина?

Міркуючи про кризову ситуацію повоєнних років, Ясперс визначив три основні небезпечні умови, які викликали у людини відчуття безпорадності і становлять загрозу для її майбутнього: техніка, політика та руйнування історичної пам'яті.

До питання про техніку у минулому столітті зверталися багато мислителів, оскільки це явище, стрімко розвиваючись, проявило свою неоднозначну суть: техніка не тільки полегшує спосіб існування людини, але й ускладнює його. Цю приховану небезпеку помітив й Ясперс: в технічну епоху людина почала себе забувати і її існування почало

перетворюватися на масове існування; вона також почала втрачати контроль над технікою, що може призвести в майбутньому до спустошення планети. Міркуючи про прийдешній гуманізм, Ясперс наголошував на тому, що він не повинен оминати проблеми техніки, але навпаки допомогти людині змінити її ставлення до техніки і за допомогою цього оволодіти нею.

Ще однією умовою, яка приховує у собі небезпеку, є політика. Ясперс наполягав на тому, що людина не може бути байдужою до правлячого політичного стану, в якому вона перебуває, оскільки її життя безпосередньо залежить від цього. Одне із основних завдань майбутнього гуманізму Ясперс вбачає в тому, що він не повинен залишатися в стороні, коли мова йде про політику, оскільки вона стосується свободи людини, а справжня свобода є лише тоді, коли всі вільні, а не лише окремі. Щодо цього Ясперс зазначає: «Тому живий гуманізм стане в союзі із силами, які справді хочуть сприяти долі і шансам всіх. Права людини є умовою людської, не бестіалізованої політики» [8, с. 275]. Тобто, прийдешній гуманізм повинен мати на меті виховувати в людині прагнення свободи та прагнення відстоювати свої права перед правлячою політикою, щоб не підпасти під її повний контроль, що часто переростає в терор.

До основних умов людського буття Ясперс також відносить спільне базове знання, що існує у формі понять, символів та традицій як спільна історична пам'ять. Небезпека цієї умови полягає в руйнуванні історичної пам'яті через неухважність людини до спільних традицій та обмежене навчання основ спільних знань. Новий гуманізм, за Ясперсом, повинен сприяти збереженню історичної пам'яті, оскільки вона є важливим елементом існування людини, бо зберігає відомості про людину та її досвід у минулому, і що обов'язково необхідне їй для її майбутнього.

Питання третє: який шлях гуманізму є для нас можливим?

Історію розвитку західноєвропейського гуманізму Ясперс, на відміну від Гайдеггера, який вважав, що гуманізм є виключно римським феноменом, виводив від греків: «Перший гуманізм є не римський, а сама грецька пайдея» [8, с. 282], в чому проявляється його опозиція до Гайдеггерового поняття гуманізму. Розглядаючи грецьку *παιδεία* як перший західноєвропейський гуманізм, Ясперс, тим самим, у поясненні суті цього феномену робить акцент на вихованні: «Гуманізм сутнісно є питанням виховання» [8, с. 282]. Одне із основних завдань гуманізму Ясперс вбачав у тому, щоб виховувати людину на найкращих здобутках людини попередніх епох, а саме – через твори, поезію, філософію, класичні мови, мистецтво, оскільки ці здобутки становлять основу цінностей та спільних знань західноєвропейської людини.

Однак попри всі позитивні моменти, Ясперс, подібно до Сартра і Гайдеггера, помітив й недолік класичного гуманізму, який полягає в тому, що гуманістичний ідеал розглядається як кінцева та завершальна мета розвитку людини. Але будь-який ідеал, згідно з Ясперсом, не може бути прототипом розвитку людини, оскільки він є надуманим і включає лише ті можливості людини, які вона вже проявила. Класичний гуманізм, який представлений як кінцева мета людини, не може бути останньою ціллю людини, бо її кінцева мета залишається завжди невідомою, а тому вона не може обмежуватися лише певним плануванням. З цього приводу Ясперс пише: «Гуманізм є тільки засобом, але не завершенням людського буття» [8, с. 283]. Гуманізм не може бути кінцевою метою людини, однак якщо, все ж таки, він нею стає, то людське існування втрачає свою справжність, бо людина в такий спосіб починає турбуватися швидше про ірреальне, наперед плануючи свої дії і, тим самим, втрачаючи пильність до своєї власної екзистенції⁵. Гуманізм, за Ясперсом, повинен виконувати посередню роль, а саме – роль виховання, цінності якого не є остаточною метою людини, а є лише основою для відкриття власної екзистенції, через яку людина віднаходить свій зв'язок із трансценденцією. З цього Ясперс робить висновок, що людина у своєму погляді на кінцеву ціль повинна орієнтуватися на трансценденцію, через зв'язок з якою вона відкриває у собі все нові можливості.

Небайдужою для нового гуманізму повинна бути й боротьба за незалежність і свободу людини. Згідно із Ясперсом, кожній людині властива внутрішня незалежність (*innere Unabhängigkeit*), яка пов'язана з історією, а точніше – вона існує, бо існує історія: «Внутрішня незалежність людини є, поки є історія, виросталою проти загубленості в цілому» [8, с. 284]. Історію Ясперс розглядає як період, коли в людині виникло усвідомлення своєї внутрішньої незалежності, завдяки чому вона почала сприймати себе як окрему від всього іншого, бо до того вона знаходилася у поєднанні із цілим, єдиним. Внутрішню незалежність людина отримала від трансценденції і, на відміну від всього іншого сущого, що оточує людину, внутрішня незалежність притаманна виключно людині. Ця внутрішня незалежність має безпосередній зв'язок із свободою людини, бо саме на її ґрунті свобода реалізовується по-справжньому: лише людина, яка усвідомлює свою внутрішню незалежність, тобто те, що вона є винятковою, окремою і відмінною від

---

5. Екзистенцію визначає Ясперс як те, що відноситься саме до себе і в цьому відношенні також й до трансценденції [10, с. 15], тобто самотуття людини чи її автентичність, завдяки якій людина співвідносить себе із собою. Суттєвий вплив на таке пояснення екзистенції Ясперсом мало його дослідження ідей К'єркегора, який Я чи самість людини розглядав у подібний спосіб.

інших, має змогу реалізовувати свою свободу і нести відповідальність за свої вчинки. І якщо виникає проблема утиску цієї внутрішньої незалежності, то людина, за Ясперсом, повинна за неї боротись і особливо тоді, коли відсутня зовнішня політична свобода і панує насилля. Ясперс наполягає на тому, що новий гуманізм має утверджувати внутрішню незалежність та свободу кожної людини у суспільстві, таким чином вказуючи також й на його політичну участь. Як вдало підмічає Кріс Торнхіл, ця тенденція – політичної участі гуманізму – з'являється в Ясперсових ідеях саме після Другої світової війни та режиму Гітлера [7, с. 307–308], коли й відбувалося політичне насилля над свободою і відчуттям внутрішньої незалежності людини. Тому прийдешній гуманізм Ясперс не бачить без взаємозв'язку із політичною системою, адже він повинен утверджувати найкращі здобутки, цінності, демократичну форму правління в політичному житті суспільства, щоб в майбутньому не допустити подібних ситуацій.

Щодо актуальності Ясперсового поняття гуманізму для сучасності незважаючи на те, що про майбутній гуманізм Ясперс говорив ще в середині 20 ст., проте його погляди на цю проблему мають цінність і для теперішнього часу, особливо якщо брати до уваги, що сьогодні у світі спостерігається загострення військових конфліктів між державами, пропаганда через засоби масової інформації, терористичні акції, посягання на свободу людини, стрімкий розвиток масової культури, тощо. Ясперс, переживши негативний досвід воєн і врахувавши недоліки класичного гуманізму, намагався поставити нові завдання перед прийдешнім гуманізмом: виховання людини на ґрунті спільних знань та традицій, бо ті передають цінний досвід минулих поколінь; відмова від кінцевого зразку ідеалу людини, за образом якого вона повинна виховуватися, оскільки такий зразок може містити хиби; звернення уваги на феномен техніки, під владу якої підпала людина, а також – на політику, оскільки від неї залежить зовнішня свобода людини; утвердження в людині усвідомлення власної внутрішньої незалежності і сприяння свободі людини у суспільстві. При цьому до цих завдань Ясперс намагався підійти з особливою скрупульозністю та практичністю, що ще більше підкреслює його небайдужість до зміни прийдешнього гуманізму. Безумовно, що найважливішу роль у цьому відіграла Друга світова війна, після якої Ясперс змінює свій підхід до розгляду феномена гуманізму – він переходить від метафізичного і абстрактного пояснення до більш практичного. Це відображається у самій постановці питання про новий гуманізм, а саме – Ясперса цікавлять конкретні умови того часу, у яких знаходиться людина: техніка, політика, проблема свободи людини. Саме в цій практичності завдань перед майбутнім гуманізмом, про які свого часу говорив Ясперс, проявляється вся важливість

його погляду на новий гуманізм й для сьогоднішнього, оскільки людина й надалі залишається в умовах, близьких до минулого століття.

Одним із найяскравіших прикладів цьому є техніка, питання про яку стоїть ще нагальніше, ніж півстоліття тому, адже сьогодні техніка сягнула піку свого розквіту і людина потрапила під її ще більший вплив, що відображається у не контрольованості її використання людиною, у її пагубних впливах на здоров'я людини та на оточуюче середовище. В залежності від того, у який спосіб поводитиметься людина в подальшому із технікою і як її сприйматиме, таке майбутнє й чекатиме її: чи зможе людина за допомогою техніки полегшити та урізноманітнити свій спосіб життя, подбати про своє виживання та здоров'я, а також зберегти екосистему Землі у найкращому її стані, чи вона зробить себе ще більше безпомічною, хворою і доведе своє існування до стадії знищення. Ясперс був одним із тих мислителів, які у 20 ст. намагалися привернути увагу суспільства до цієї проблеми, бо бачили, що загроза від техніки для людства і всього живого з часом починає лише збільшуватися. Тому, звісно, що коли йдеться про прийдешній, а також й сьогоднішній, гуманізм, то він не може залишатися осторонь від цієї великої небезпеки, на чому, зрештою, наголошував й сам Ясперс. Розглядаючи гуманізм як виховання найкращих задатків людини, однією із його ключових турбот є збереження людського роду, який техніка сьогодні ставить під загрозу. Тому майбутній гуманізм повинен бути спрямованим на те, щоб змінити ставлення людини до техніки, в якому вона буде свідомо бачити її користь та небезпеку і внаслідок цього прагнути користуватися технікою лише з благими намірами та користю для всього живого.

Після воєнних подій Ясперс зрозумів, що гуманізм не може залишатися осторонь й від політики, оскільки саме політична система визначає зовнішню свободу людини у суспільстві. Як тільки велика частина громадян усувається від нагляду за політичним життям у суспільстві, відразу виникає загроза утисків їх прав та свобод. Щоб сьогодні і в майбутньому уникнути насилля над свободою громадян та деспотичного правління, виховання людини не може обходитися без плекання в кожній людині її політичної свідомості та розуміння того, що її активна участь у суспільно-політичному житті є просто необхідною, оскільки саме її зацікавленість у цьому дає їй більше шансів на життя у демократичному та легітимному суспільстві. Бо лише в такому суспільстві, а не тоталітарному, враховується індивідуальність кожної окремої людини і це виражається у законах та правах суспільства, які утверджують свободу громадян.

Актуальність Ясперсового бачення прийдешнього гуманізму для сучасності відображається й в його думці, яка в історії філософії вже давно посіла своє вагомe місце і не є новою особливо для класичного гуманізму, що майбутній гуманізм не може існувати без збереження спіль-

ної історичної пам'яті. Оскільки гуманізм є сам по собі вихованням і, при цьому, вихованням найкращих задатків людини, то він і є можливим саме на ґрунті збереженого попереднього досвіду, завдяки якому людина знає про свої здобутки та невдачі і на основі цього прагне розвивати у собі найкращі можливості, щоб через виховання та освіту зберегти людський рід та у спільноті досягнути щастя. Сучасна людина, дбаючи про сучасний і майбутній гуманізм, не може відмовитися від спільних знань людства таких, як мистецтво, література, наука, філософія та інше, бо ці здобутки передають минулий досвід людства і вчать сучасну людину планувати і творити своє теперішнє та майбутнє. Так, наприклад, збереження і передача знань античного мистецтва наступним поколінням допомагає виховувати в людині любов до краси, а збереження пам'яті про спільний негативний досвід вибуху атомної бомби та великих воєн – оминати подібного у майбутньому.

Згідно з Ясперсом, майбутній гуманізм також повинен допомагати виховувати в людині усвідомленість власної внутрішньої незалежності, тобто усвідомленість того, що кожна окрема людина є винятковою та особливою і, що кожна людина має право на свою винятковість в межах суспільства, у якому вона живе. У протилежному випадку є небезпека, що суспільне існування може перетворитися на масове, де індивідуальність кожної людини стирається та уподібнюється до загальноновизнаного зразку, і що легко піддається маніпуляціям. Це завдання перед майбутнім гуманізмом в теперішній час є ще необхіднішим та ускладненішим, оскільки сьогодні питання про внутрішню незалежність кожної людини стоїть вже не в межах певної національної культури, а тоді, коли у світі відбувається стрімке змішання різних національних культур, на основі чого відбувається зіткнення різних культурних цінностей, світоглядів і традицій, що в свою чергу призводить до набагато більших конфліктів. Ці конфлікти і є, свого роду, боротьбою за внутрішню незалежність кожної окремої нації, кожної окремої людини, за бажання бути прийнятою оточуючими та за реалізацію своєї свободи у суспільстві. Однак, як показує досвід історії людства, вирішення цих конфліктів часто відбувається шляхом болючих помилок – через війни, агресію та насилля. Хоча одним із позитивних шляхів вирішення цих конфліктів і є гуманізм. Людина, як суспільна істота, прагне до об'єднання з іншими людьми, бо це створює умови для її виживання, а також сприяє розвитку її задатків та можливостей. Однак саме в суспільстві людина дізнається про саму себе як окремого, котрий є унікальним та відмінним від інших, і саме в суспільстві людина бореться за свою індивідуальність чи, як писав Ясперс, за свою внутрішню незалежність. Одну із найважливіших ролей у розв'язанні цього парадоксу відіграє гуманізм, оскільки саме гуманізм, як виховання людини, вказує на взаємопов'язаність всіх людей і їх

спільне, але й також одночасно сприяє усвідомленню власної неповторності кожною окремою людиною. І як вдало підмітив Ясперс, завданням нового гуманізму, особливо, коли мова йде про сучасне суспільство, є допомогти сучасній людині реалізовувати свою свободу у ньому, не зраджуючи відчуттю своєї неповторності та відчуттю неповторності кожної окремої людини у суспільстві. Зрештою, це і є одна з основних цінностей, до якої прагне сьогоднішня демократія – користуватися власною свободою, не обмежуючи свободу інших, що в жодному випадку не є свавіллям, що може здатися на перший погляд, а є любов'ю, повагою та гідністю як до себе, так і до інших.

Також Ясперсова думка про те, що образ гуманної людини повинен лише сприяти вихованню людини, але не визначати кінцеву мету її розвитку, є вагомим й для сьогоднішнього погляду на гуманізм. На ній, зрештою, ґрунтувалася основна критика класичного гуманізму, і з чим погоджувалися як Сартр, так і Гайдеггер. Певний образ благородної та доброї людини повинен існувати у суспільстві, бо він є основою виховання і тим зразком, до якого людина у своєму вихованні прагне, однак, як вдало підмітив Ясперс, такий образ не може бути кінцевою метою людини, бо будь-який образ людини є утвореним у певний час та у певному місці, що й визначає вимоги до цього образу. Окрім того, часто цей образ не відповідає дійсності, бо складається із тих здібностей та відомостей про людину, які вже добре відомі їй самій, але який ніколи не демонструватиме ті задатки, які людина ще не проявила. В цьому й виявився недолік класичного гуманізму, який посіяв впевненість, що людина на початку 20 ст. досягнула вже високу гуманність та цивілізованість, але яка зруйнувалася після подій Двох світових воєн.

Література

1. *Sartre J.-P.* Ist der Existentialismus ein Humanismus? / Jean-Paul Sartre; [übers. aus Franz.] // Sartre J.-P. Drei Essays. – Frankfurt a. M., Berlin, Wien : Ullstein, 1979. – S. 7–51.
2. *Heidegger M.* Brief über den Humanismus / Martin Heidegger // Heidegger M. Gesamtausgabe. Wegmarken. – Frankfurt a. M. : Vittorio Klostermann, 1976. – Bd. 9. – S. 312–364.
3. *Jaspers K.* Notizen zu Martin Heidegger / Karl Jaspers ; [Hrsg.: H. Saner]. – München : Piper, 1989. – 352 S.
4. *Wiehl R.* Glaube und Wissen angesichts der Krise des Humanismus / R. Wiehl // Zwischen Wissenschaft und Politik: Studien zur deutschen Universitätsgeschichte / [Hrsg.: A. Kohnle u. F. Enghausen]. – Stuttgart : Steiner, 2001. – S. 584–598.
5. *Einsiedel Ch.* Jaspers neuer Humanismus – Der Mensch im Spannungsfeld zwischen Technik und Politik / Christian Einsiedel. – München : Grin, 2000. – 21 S.
6. *Möbuß S.* Existenzphilosophie. Bd. 2. Das 20. Jahrhundert / Susanne Möbuß. – Freiburg, München : Karl Alber, 2015. – 336 S.

7. *Thornhill C.* Humanism and Wars: Karl Jaspers Between Politics, Culture and Law / Chris Thornhill // *Philosophical Faith and the Future of Humanity* ; [ed. by H. Wautischer, A. Olson, G. Walters]. – Heidelberg, London, New York : Springer, 2012. – S. 299–318.

8. *Jaspers K.* Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus / Karl Jaspers // Karl Jaspers. Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze. – München : Piper, 1951. – S. 265–292.

9. *Windelband W.* Einleitung in die Philosophie / Wilhelm Windelband ; 2. Aufl. – Tübingen : Mohr, 1920. – 444 S.

10. *Jaspers K.* Existenzerhellung / Karl Jaspers // Jaspers K. Philosophie in 3 Bänden ; 3 Aufl. – Bd. 2. – Berlin : Springer, 1956. – 440 S.

Mandryshchuk L. A.

IN SEARCH OF A NEW HUMANISM. KARL JASPERS AND MODERNITY

After the negative experience of the events of the Two World Wars in the first half of the 20th century arose the critique of classical humanism. The famous philosophers who raised the question about the critique of classical humanism and the question about finding a new humanism were Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger and Karl Jaspers who belonged to a single existential philosophical tradition. The first of these three philosophers, who began to critic the classical humanism, was Sartre in his work "Existentialism is a Humanism" (1946), after him followed Heidegger with his "Letter on Humanism" (1947) and Jaspers with his lecture "About conditions and possibilities of a New Humanism" (1949). Jaspers' work on humanism didn't gain such a great popularity as the other two works of Sartre and Heidegger, and therefore it remains beyond the big attention. This article investigates Jaspers' concept of humanism, his critique of classical humanism and also his vision of a future humanism. The negative experience of the events of the Two World Wars was a consequence of the crisis of classical humanism. To avoid similar negative experience in the future, Jaspers determined the major tasks ahead of coming humanism: the upbringing of a person on the basis of common knowledge that was gained from previous generations; the reinterpretation and taking of special cognizance of technology and politics; the perception of the ideal model of a human not as the final goal of human development, but as the basis for this development; the promoting the development of internal self-support and external freedom of a human in the society. The article substantiates the thesis that all these tasks that Jaspers posed in the middle of the 20th century in the face of coming humanism, are also very important for the present time and for our future humanism. Because nowadays a human is still in the similar conditions in which was a human a half-century ago. Moreover, some tasks ahead of humanism, for example the rethinking the phenomena of technology and politics, are today even more urgent.

Keywords: *Karl Jaspers, existential philosophy, classic humanism, coming humanism, modernity.*

Надійшла до редакції 20.07.2017 р.